TT. 522126

AGOP DİLAÇAR

Topuz — Sayın seyirciler, bu akşamki konuğumuz Türk Dil Kurumu baş uzmanı Agop Dilaçar. Agop Dilaçar 1895'de İstanbul'da doğdu, Amerikan kolejini bitirdi. Sonra dil konuları ile ilgilenmeye başladı. Agop Dilaçar bugün galiba 20'ye yakın dil biliyor: Fransızca, İngilizce, Almanca, Slav dilleri, Çince ve bütün Asya dilleri. Agop Dilaçar Atatürk'ü yakından tanıyan talihli kişilerden biri olmuştur.

Sayın Dilaçar siz Atatürk'ü galiba 1917'lerde tanıdınız. Bu döneme ait bazı anılarınızı anlatabilir misiniz bizlere?

Dilaçar — Efendim, Birinci Dünya Harbi'nde, 1917' de Yedek Subay olarak Halep'de bulunuyordum. Orada dil bilmeyen bir Hintli Subaya yardım etmek için İngiliz elçiliği ile temas ettim, inzibatlar beni casus zannetmişler. Takib etmişler beni. Bulunduğum otelin odasına beni kapattılar. Kapının önüne de bir süngülü nefer diktiler. Sonra beni Halep'ten Şam'a gönderdiler. Çünkü 7. Ordu Kumandanlığının merkezi orası idi. Beni orada kumandanın odasına soktular. Yanımda süngülü bir nöbetçi vardı. Cebimden aldıkları kitap ve ilmuhaber, belimden aldıkları tabanca da bir inzibat yüzbaşısının elindeydi. Kapı açıldığında baktım içeride mirliva rütbesinde bir paşa oturuyordu. İnzibat yüzbaşısı casus di-

ye verilen raporu paşaya arzetti. Paşa raporu okudu, sonra bana baktı. «Nasıl oldu da sen kaçmadın?» dedi. Ben de birdenbire köpürdüm, dayanamadım, «Kaçmadığıma teessüf ediyorum» dedim. «Ben dedim, bu vatan için kan dökmüşüm, bu madalya sahte değil». Madalyanın kurdelası vardı göğsümde. «Kafkas cephesinden kaçmayan herhalde Şam sokaklarından kaçacak değildir, dedim. Emir buyurun, süngüyü çıkarsınlar.»

Yüzbaşı bir tarafa çekildi, çünkü o paşa tabancasını çekip beni vurabilirdi. Değil bir mirliva, bir binbaşı dahi vurabilirdi beni. Fakat o paşa temkinli davrandı, düşündü, askere emir verdi. «Süngüyü çıkar» dedi. Süngü çıkarıldı. Paşa yüzbaşıyı çağırdı. «Nesi varsa şu masanın üzerine koy bakalım» dedi. Oraya konan şeyler şunlardı: Tabancam, ilmuhaberim, bir de şu gördüğünüz kitap. Bu kitabın birinci baskısı.

Topuz — Neydi o kitap?

Dilaçar — Turkische Gramatik, yani Türkçe Gramer. Ben Diyarbakır'da iken, orada bir Alman nakliye taburu vardı. Oradaki subaylara Türkçe öğretiyordum bu kitaptan. Kitabı kendileri Almanya'dan getirmişler, bir tane de bana vermişlerdi. Paşa yüzbaşıya «Buyurun, çıkın» dedi. Yüzbaşı çıktı. Paşa ayağa kalktı. Bana dönerek «Anlat bakalım, bu iş nasıl oldu?» dedi. Ben de olduğu gibi anlattım. Paşa «Sen o Halep'de seni tevkif ettiren paşayı kötülüyorsun ama dedi, o haklıydı». Daha yanaştı bana. Parmağını da bana dokunarak «Ama ben seni anlıyorum, sen gençsin» dedi. O zamanın tabiri ile «Sen ihtiyat zabitisin (Yedek Subaysın). Sen daha askeri kanunları okumamışın, dedi. Ama esirlerle temas etmek yasaktır» dedi.

Sonra «Otur bakalım» dedi, beni oturttu. Tabancamı verdi. İlmuhaberimi verdi. Bu kitabı gözden geçirdi.

İlk defa olarak Lâtin harfleri ile yazılı Türkçe'yi burada gördü Atatürk. Türkçe, yani bugünkü harflerimiz değil, ama ona yakın harfler. Açıklamalar yaptık. Ondan sonra «Şam'ı biliyor musun?» dedi.

«Şam'ı paşam bilmiyorum» dedim. «Biraz gez de gel», dedi.

İlmuhaberim cebimde idi. Yani, firar da edebilirdim. Çünkü ben daha oraya kaydedilmiş değildim. Tam kapıdan dışarı çıkarken arkamı döndüm. Paşa «Gel bakalım, senin üstün başın perişan» dedi.

Yırtık, pırtık şeyler gördü arkamda. Hemen kartını çıkarıp Mevzi Kumandanlığına iki satır birşey yazdı: «Bu Mülâzım efendiyi giydiriniz ve tabldotunuza dahil ediniz.»

Ben de teşekkür ederek çıktım, tabldota gittim, orada kaldım. Bir terzi geldi, ölçümü aldı. Bir berber geldi, beni traş etti. Birkaç gün sonra yeniden karargâha gittim. Kumandanı aradım. Kapıyı açınca beni gördü. «Aaa, çok yakışıklı olmuşun. Halâ kaçmadın mı?» dedi bana. Şakalaştı. İşte o Paşa Mustafa Kemal'miş. Ondan sonra o paşa Atatürk oldu. Ben de İstanbul'a döndüm.

Topuz — Sizin Atatürk'e ait bir anınız daha var. Galiba 1936'da 3. Türk Dil Kurultayına bir tez sunmuştunuz.

Dilaçar — Evet efendim. O kurultay'a «Güneş Dil Kurultay»ı denir.

Topuz — Tezinizin konusu neydi?

Dilaçar — Güneş - Dil teorisinin antropolojisi. Yani İngilizce anlamı ile antropolojisi, benden Kurum bir tez istemişti. İki türlü tez vardı o zamanlar. Biri kurum adına okunan tezler, biri de şahıslar adına okunan tezler.

Ben tezlerimi daima kurum adına okumuşumdur. Ben de bir tez yazdım. Bunu usulen genel sekreter okurdu, kendi notunu da ilâve ederdi. Genel sekreter bu tezleri Deniz evine gönderirdi. Yani, Atatürk'ün Florya'daki ikametgâhına. Son kararı da Atatürk, bunları gözden geçirdikten sonra, verirdi. Yani okunacak mı okunmayacak mı, değişiklik yapılacak mı yapılmayacak mı diye. Ben de tezimi verdim genel sekretere. O da Atatürk'e göndermiş olacak. Bir sabah, iki mebus arkadaşa rastladım, şöyle dediler:

«Dün akşam Atatürk tarihçileri toplamıştı, daima senden bahsetti. Hiç memnun değil. «Ben o genci bu iş için mi getirdim? Neler bekledim ondan?» dedi. Biz sözü başka konuya sokmak istedik, fakat o döndü dolaştı, yine seni buldu, haberin olsun.»

Ben de bir arabaya atladım ve Florya'daki Deniz evinin yolunu tuttum. Yolda düşündüm. Ne kazanırsam doğruyu söylemekle kazanırım dedim, doğruyu söyliyeceğim. Oraya vardığımda yaver beni hemen Atatürk'ün odasına soktu. Atatürk pencereden dışarı bakıyordu. Kapıyı vurdum, girdim. Ben daha kapının önündeyken Atatürk sordu: «Sana bu sabah bir şey dediler mi?» Evet Atatürk'üm dedim. Bana anlatılan şeyleri kendisine anlattım. Kendimden memnun olmadığımı söyledim. Benden daha başka şeyler beklendiğini de ilâve ettim. Atatürk «Tabiî dedi, ben neler beklerdim, fakat olmuş. Dün gece tezini yatak odama aldım, okudum, olmuş» dedi.

Topuz — Üzerinde düezltmeler de yapmış galiba, öyle görünüyor.

Dilaçar — Düzeltmeler yaptı efendim, birer birer. Virgülünü dahi düzeltmiş efendim.

Topuz — Kendi el yazısı ile galiba. Bir örnek gösterebilir misiniz?

Dilaçar — Meselâ «doğuruyor» kelimesini düzeltmiş, kendi Rumeli şivesi ile «duğuruyor» yazmış. «Bunu dikkatle okudum» dedi. Sonra notların son sayfasını çevirdi, oraya şunları yazdı: «Zevk ve istifade ile okudum, aynen irad olunmalı». Yani, Genel Sekreter bunun kısaltılarak okunmasını teklif etmişti. Fakat o «Aynen irad olunmalı,» dedi. Ondan sonra kapağı kapadı ve imzaladı. Başka şeyler de var bende. Bu da Atatürk'ün imzasını taşıyor: «Eyi oldu» diye yazmış. Başka bir çalışmamdır. Ertesi gün kendisi de, İnönü de orada idi. Onların huzurunda bu tezi okudum, iki saat sürdü. Atatürk bundan çok memnun oldu.

Topuz — Siz bundan sonra dilcilik üzerinde çeşitli arastırmalar yaptınız. Galiba 6 eser yayınladınız: Türk Diline Genel Bir Bakış; Dil, Diller ve Dilcilik; Kudatgu Bilik incelemesi; Türkiye'de Dil Onarımı; Devlet Dili Olarak Türkçe. Atatürk Dilcilik konusundaki görüşlerini de çok yakından öğrendiniz. Bunları özetliyebilir misiniz?

Dilaçar — 1936 yılının son aylarını 37'nin başlangıcını Atatürk bu gördüğünüz kitabı, «Geometri» adlı kitabı yazmakla geçirdi.

Topuz — Atatürk buradaki Türkçe söğcüklerin hepsini kendisi buldu galiba?

Dilaçar — Hepsini efendim, bunun hepsini. «Açı,» «eksi», «artı», hepsini. Eğer Güneş-Dil Teorisine uyularak Türkçecilikten vazgeçilmiş olsaydı, Atatürk, meselâ «müselles» kelimesini Güneş-Dil teorisine göre tahlil eder. «Bu halis Türkçedir» diyebilirdi. Ama o Türkçeciliğe yöneldi.

Topuz — Bugün Türkiye'de dilin gelişmesini nasıl buluyorsunuz?

Dilaçar — Efendim, dil birçok bakımdan tetkik edilebilir. Fakat en önemlilerinden biri kavram zenginliğidir. Kavram zenginliği, deyince «müteradif» yani, «eş anlamlı» kelimeler üzerinde durmak gerekir. Atatürk bu konuda bir kaç örnek vermiştir. Bunlardan biri «ilân» kelimesidir. «Harp ilânı» ile, «Cumhuriyet ilânı»nda kullanılan «ilân» birbirinden farklı anlamlar taşır. «İlân» kelimesi Osmanlıcadır. Çünkü Osmanlıcayı bilen, bu «harp ilânı» ile «Cumhuriyetin ilânı» arasındaki farkı ortaya çıkarmaz. Kendisi gayet iyi Fransızca bildiği için bunu, bu farkı kavramıştır. Atatürk, Dil Heyeti zamanında, Rahmetli Reşat Nuri Güntekin'den 2 ciltlik Larousse'un tercümesini istemişti, kavram zenginliğini temin etmek için. Şimdi biz Türkçe kelimeler buluyoruz. Fakat bir kelime birkaç anlamda kullanılıyor, aradaki farklar kayboluyor. Bu bakımdan yeniden bir çalışma lâzım. Yani, kavram zenginliği bakımından, hiç olmazsa Avrupa uygarlığında kullanılan bütün kavramlara birer karşılık bulmak mecburiyetindeyiz.

Topuz — Atatürk'ün ölümünden bu yana Türk dili bir hayli zenginleşti, değil mi?

Dilaçar — Evet, evet. Bizim Dil Kurumu'nun Genel yazmanı Ömer Asım Bey bunun hesabını vermiştir bize. Yani, şimdi Türkçe kelimeler aşağı yukarı yüzde 80'e kadar işlenmiştir.

Topuz — Atatürk'ü ne zaman gördünüz son defa?

Dilaçar — Atatürk ölüm döşeğinde iken Dil Kurumundan dört kişi istemişti. Gittik, fakat kendisini göremedik., çünkü komaya girmişti. Son olarak Atatürk'ü yine o sene gördük. Yadigâr olarak şu resim kalmıştır bi-

ze. Ortada Atatürk, yanında Şükrü Kaya var. Kurum arkadaşlarımız var. Arkada ben varım. Bizim hepimizi Çankaya'ya yemeğe götürdü. Orada, Atatürk'ün sofrasında bulunduk. Atatürk'ün sofrasında yalnız yemek içmekle değil, tartışılarak zaman geçirilirdi. Bu bir çeşit sempozyumdu. Ama Yakup Kadri'nin dediği gibi Sokrat -vari bir sempozyum'du. Yani içkiyi böyle yudumlıyarak, söyleyerek, münakaşalar yaparak, bilimden söz ederek zaman geçirilirdi. Orada bir kara tahta vardı, orada tahliller yaaprdık. Atatürk bizden şiir isterdi. En çok sevdiği şair Tevfik Fikret'ti. Besteler geçilirdi. Askerler gelirdi Muhafız Alayından, güreşirlerdi. Daha bir çok şeyler yapılırdı sabaha kadar. Böyle şeylerle geçerdi Atatürk'ün sofrası.

Topuz — Çok teşekkür ederim. Sayın seyirciler bu akşamki konuğumuz Agop Dilaçar'dı. İyi akşamlar..

Taha Toros Arşivi